

Bij de aanbidding van 's-Hertogenbosch. *De geschiedenis van een Brabantse stad,* 1629-1990 op 10 april 1997

Een voordracht door Maarten Prak^{*)}

Het afgelopen najaar viel mij de eer te beurt om enige maanden als gastdocent te mogen optreden aan de University of Exeter. Terwijl allerlei mensen hier in Den Bosch koortsachtig de laatste hand legden aan het boek, dat hier over enkele momenten aan de openbaarheid zal worden prijs gegeven, had ik de tijd van mijn leven in Zuid-West Engeland. Wanneer je in zo'n ander land bent, ga je natuurlijk ook kijken naar de verschillen tussen de Nederlandse cultuur en die van dat andere land. En wat mij daar als historicus zeer opviel, is de aandacht die er in Engeland bestaat voor de geschiedenis. Niet alleen liggen de boekhandels vol met geschiedenisboeken, prominent uitgestald, er zijn daar ook veel historische monumenten, plaquettes die aan de een of andere gebeurtenis of historische figuur herinneren en de Engelsen lijken in het algemeen meer vertrouwd te zijn met hun verleden en het belang daarvan ook hoger te schatten dan wij in Nederland. Ik moest hieraan denken, toen ik twee weken geleden in NRC-Handelsblad het dagboek las van de bekende historicus Van Deursen uit Amsterdam. Van Deursen opende zijn dagboek met de prikkelende zinsnede: 'De Nederlandse cultuur mist waardigheid'. De rest van de hem toegemeten ruimte wond hij zich danig op over de godslasterlijke invulling van het boekenweekthema 'Mijn God'. Maar daar gaat het niet om. Ik kan mij weliswaar niet goed vinden in de christelijke

verontwaardiging van Van Deursen, maar zijn opmerking over het gebrek aan waardigheid in de Nederlandse cultuur treft mijns inziens wel doel.

Ik vroeg mij daarom af, waarin dat gebrek aan waardigheid dan wel gelegen is. Het is mijn overtuiging, dat een wezenlijk facet daarvan is, onze volstrekt oppervlakkige omgang hier in Nederland met de eigen geschiedenis. Laat ik de eerste zijn om toe te geven dat de historici zelf zich dat mogen aantrekken, want wij schrijven niet altijd even leesbare boeken. En de collega's die dat wel doen, krijgen van hun vakbroeders vaak het verwijt dat hun populaire werk intellectueel niets voorstelt. Maar in vergelijking met Engeland moet toch ook een gebrek aan interesse bij het publiek geconstateerd worden. Nederlanders hebben weinig of niet het gevoel dat hun nationale identiteit wortelt in een gezamenlijk verleden. Buitenlanders lopen warm voor de Gouden Eeuw, en zijn niet zelden verbazingwekkend goed op de hoogte van de geschiedenis van die periode. In Nederland, moeten wij tot onze droefenis constateren, hebben niet alleen de leden van de Tweede Kamer vaak geen flauw idee van wat het Rampjaar 1672 eigenlijk inhield. Vragen naar wat er gebeurde in 1648 brengt zelfs nog heel wat van mijn studenten in verlegenheid. Dat is natuurlijk kennis, die vanaf de basisschool tot de geestelijke bagage van iedereen in dit land zou moeten behoren.

'Koude Calvinisten uit het Noorden': overwinteraars op Nova Zembla

Waarom val ik U lastig met al deze ontboezemingen? In de eerste plaats omdat ik meen dat het hier in Brabant een beetje anders is. Misschien ontmasker ik mijzelf nu direct als de buitenstaander van boven de rivieren, maar toch bespeur ik in Brabant en ja zeker, ook in Den Bosch, een regionale identiteit met historische wortels. Men zou die voor Den Bosch kunnen herleiden tot de schoonheid van de stad, of meer speciaal de glorie van de Sint Jan. Daar is alle aanleiding toe, want Den Bosch is een mooie stad. Maar er zijn andere mooie steden in Nederland, bijvoorbeeld Utrecht, waar ik al 25 jaar woon, of Amsterdam, al doen ze daar erg hun best om de kwaliteiten van hun stad aan het oog te onttrekken. Het historisch besef in Brabant lijkt mij in de eerste plaats een resultaat van de speciale positie die dit gewest lange tijd heeft ingenomen binnen Nederland. Een speciale plaats die niet bepaald tot vrolijkheid stemde. Tot

1796 werd die allereerst bepaald door de politieke omstandigheid van de generaliteitsstatus. Brabant heeft na de verovering van Den Bosch in 1629 anderhalve eeuw lang getracht erkend te worden als volwaardige provincie, maar dat lukte dus pas in 1796. Mijn collega Gerard Trienkens, die uit Boekel komt, kan daar twee eeuwen na dato nog altijd erg opgewonden over raken. Die politieke achterstelling heeft ook indirect verstrekkende gevolgen gehad. We hoeven maar te denken aan de achterstelling van de katholieke kerk en dus van de katholieke bevolking, een achterstelling die ook na 1796 nog geruime tijd heeft geduurd. In dit klimaat ontwikkelde zich in Brabant een eigen cultuur, waarvan het carnaval wellicht het bekendst is, maar ook een beeld van het eigen verleden. Dat beeld is tragisch, in de zin dat het vooral bepaald is door het 'noodlot' dat Brabant is overkomen door de verovering door de Geuzen, dat wil zeggen 'die koude Calvinisten uit het Noorden'. En Den Bosch speelt in dit drama de rol van held, die opkomt voor het geschonden vaderland, maar er niet in

slaagt dat te behouden. Mij zelf werd die situatie eigenlijk pas goed duidelijk tijdens het werk aan dit boek, toen het doordrong dat de Citadel niet primair gericht was tegen een vijand van buitenaf, maar in de eerste plaats tot doel had om Den Bosch zelf er onder te houden. Ik weet niet of die kennis hier in de stad gemeengoed is, maar veel Bosschenaren lijken, zo is mijn indruk, aan de geschiedenis een beetje meewarig idee over hun stad overgehouden te hebben.

Ten onrechte, haast ik mij daaraan toe te voegen. Ons boek probeert te laten zien dat Den Bosch niet alleen een stad is met een eigen geschiedenis en een eigen karakter, maar ook één die door de eeuwen heen een bijzondere rol heeft vervuld in Brabant. Sedert 1629 is Den Bosch de belangrijkste stad geweest van Brabant. Aanvankelijk in omvang, in economische importantie, als kerkelijk centrum. Later als provinciehoofdstad, als katholiek bolwerk en als cultureel centrum van de provincie. Het lot van Den Bosch is nauw met dat van Brabant verbonden, vroeger en nu. Vandaar ook de titel van het boek. Maar wij, dat wil zeggen de redacteurs en auteurs van het boek, hebben niet alleen naar Den Bosch willen kijken vanuit het Brabants perspectief, maar ook vanuit het gezichtspunt van de mensen die er woonden. Een stad is een grote stapel stenen, die bijeen gehouden worden door de mensen die erin wonen. Wanneer de mensen vertrekken, storten de muren in elkaar. Onze geschiedenis van Den Bosch is daarom welbewust geen verhaal dat aaneengeregen is door hoogte- en dieptepunten van dat mythische object 'stad', maar een vertelling van de lotgevallen van de bewoners. Die lotgevallen worden gepresenteerd rond een vijftal thema's, die steeds terugkeren in elk van de drie chronologische delen waarin het boek is verdeeld.

Die drie delen bestrijken achtereenvolgens de periode van het Ancien Régime, dus

grootweg 1629-1800, de negentiende eeuw tussen 1800 en de Eerste Wereldoorlog en ten slotte onze eigen eeuw, die nu ten einde loopt.

In elk deel maakt de lezer *eerst* kennis met de 'hoop stenen' die de stad dus ook is. In die hoofdstukken speelt het water een grote rol en het kanon. Het water, omdat Den Bosch in een waterrijke omgeving ligt, een situatie waaruit economische voorspoed voortkwam maar die ook tot in onze eeuw problemen veroorzaakte. En het kanon, omdat Den Bosch tot ongeveer honderd jaar geleden zo'n beetje de belangrijkste militaire vesting van Nederland was. De Citadel getuigt ook dáár nog van. Maar in de bijna vier eeuwen die dit boek behandelt, is Den Bosch vooral veranderd van een betrekkelijke kleinschalige, ommuurde veste, in een moderne open stad.

In het *tweede* hoofdstuk van elk deel betreffen de Bosschenaren zelf het toneel: hun getal en hun bestaansmiddelen. Den Bosch heeft een heel interessante economische geschiedenis, waarin eerst de handel een hoofdrol speelde, samen met de industrie, maar in de loop van de negentiende eeuw de openbare diensten steeds belangrijker zijn geworden. Die economische ontwikkelingen hadden hun weerslag op de gewone Bosschenaren, die in het *derde* hoofdstuk van elk deel alle aandacht krijgen, vooral in verband met de openbare voorzieningen die er voor hen beschikbaar waren. In de oudere geschiedschrijving van deze stad wordt wel eens de indruk gewekt, dat de verzorgingsstaat hier al vanaf de Middeleeuwen bestond. In dat beeld hebben wij enige nuance moeten brengen: de ellendige toestanden van voor grootweg 1900 hebben juist in deze eeuw plaats gemaakt voor een stelsel van sociale zorg dat misschien nog steeds niet ideaal is, maar na de lezing van dit boek zal niemand nog kunnen ontkennen dat het een hele verbetering is ten opzichte van vroeger.

Deze verandering had natuurlijk alles te maken met de toegenomen welvaart, waardoor het aantal hulpvragenden afnam en de financiële middelen om ze bij te staan juist ruimer werden. Maar het hield ook verband met de grotere rol die de regering in Den Haag ging spelen, een thema dat aan bod komt in het *vierde* hoofdstuk van elk deel. Tot 1800 was Den Bosch bijna nog een zelfstandige staat, die zijn eigen rechtbank had en eigen regels stelde en waarvan het stadsbestuur zich soeverein opstelde ten opzichte van andere autoriteiten. Na 1800 wordt de Haagse bevoogding steeds belangrijker. Dat had bezwaren, want Den Bosch verloor er misschien een beetje zijn Brabants karakter door, maar het bracht ook voordelen, bij voorbeeld van regionale diensten die in de provinciehoofdstad gehuisvest werden. In het *vijfde* hoofdstuk van elk deel ten slotte staat de cultuur centraal. Indachtig ons uitgangspunt hebben wij daarbij niet getracht om uitsluitend de monumenten van wetenschap en cultuur te belichten, maar gaat de aandacht juist naar het dagelijks leven van de Bosschenaren. Natuurlijk was daarin een belangrijke rol weggelegd voor de kerk, maar er was zoveel meer te beleven in de stad - en niet alleen met carnaval. De hoofdstukken over cultuur geven bij uitstek het beeld van een rijk en gevarieerd stadsleven, waarin op uiteenlopende manieren de hele bevolking bij betrokken was.

Het boek waarvan wij hedenmiddag de verschijning vieren is een project geweest van jaren en vele mensen.

Het aantal mensen dat bij dit project betrokken was, is gewoon te groot om ze allemaal bij naam te noemen, dat ziet U straks vanzelf wel in het boek.

Het initiatief voor deze onderneming is enkele jaren geleden genomen door het Stadsarchief, dat zich daarmee een initiatiefrijk vormgever van de plaatselijke cultuur heeft betoond.

Namens de redactie spreek ik dank uit voor het in ons gestelde vertrouwen. Ik denk daarom dat het passend is dat het eerste exemplaar zo dadelijk wordt aangeboden aan de wethouder van Cultuur van deze stad. Dat beantwoordt mede aan ons doel om een bijdrage te leveren aan het zelfbeeld van de stad. Maar zoals ik al zei, is het ook een boek dat gaat over de inwoners van Den Bosch en hopelijk ook door velen van hen gelezen zal worden. Ik wil het boek dan ook niet uitsluitend aanbieden aan de heer Rottier als vertegenwoordiger van de gemeente, maar tevens in zijn hoedanigheid van volksvertegenwoordiger, dus als verpersoonlijking van alle Bosschenaren. ■

*) Maarten Prak is hoogleraar economische en sociale geschiedenis aan de Universiteit Utrecht.